

Efektivní prevence drogových závislostí.

Pavel Vácha

Anotace:

Aplikovaná primární prevence drogových závislostí je založena na principech bio-psycho-sociálně-existenciálních vlivů na jedince. V rámci účinnosti preventivního dění byly zkoumány zdroje informací o drogách. Tyto zdroje je možné rozlišit na prodrogové a protidrogové. V průběhu výzkumů se ukázalo, že rodiče mají rozhodující vliv na primární prevenci jako klíčový zdroj informací o nebezpečí drog. Z tohoto důvodu je potřebné provádění efektivní prevence pro dospělou/rodičovskou populaci za účelem změny hodnot, za účelem uvědomění si problému drogových závislostí a zahájení efektivní primární prevence v rodině jako nejúčinnější formy prevence.

Klíčová slova:

Primární prevence, drogová závislost, rodina, informace o drogách, zdroje prevence.

Vážené dámy,

vážení pánové,

problémy spojené s užíváním drog jsou v postkomunistických zemích stále patrnější od devadesátých let minulého století. V souvislosti s tímto jevem započal rozvoj a budování specificky zaměřených programů, které řeší již vzniklý problém. V této souvislosti se objevuje členění protidrogového působení na primárně preventivní dění, léčbu a resocializaci, Harm reduction (minimalizace rizik) a zákonnou represí. Je zřejmé, že problematika drogových závislostí je multidisciplinární problém. Bohužel není možné celou takto rozsáhlou problematiku shrnout do krátkého příspěvku. Proto se chci věnovat především aplikované primární prevenci a v této souvislosti poukázat na zdroj informací o drogách, který se mi jeví jako jeden z klíčových faktorů ovlivňující celkovou efektivitu primární protidrogové prevence.

V průběhu každého preventivního dění je nezbytné identifikovat rizikové faktory, ovlivňující experimentování či následné užívání alkoholových a nealkoholových drog. Tyto faktory se dají rozdělit na rizikové faktory osobnosti, rodiny, působení vrstevníky a samozřejmě vlivy společenské.

Mezi nejčastější osobnostní faktory patří brzký začátek experimentování, kde je zcela zřejmé, že čím mladší je experimentátor, tím vzniká vyšší riziko vzniku následného užívání. V této souvislosti je nezbytné zmínit interakci experimentátora jako jedince v návaznosti na vlastní účinek drogy, který je pro děti a mládež mnohdy velmi silný a ovlivňující. Průměrný věk experimentátorů s ilegálními drogami se dnes pohybuje těsně nad 13. rokem věku. Tento jev je samozřejmě v souvislosti s potřebou vlastní nekonvenčnosti a odlišnosti, která v období puberty je u dětí a mládeže velmi důležitá. Samozřejmě souvisí i s možnými projevy protestu jedince proti společenským pravidlům a normám. Naplňuje se tak u mnoha dětí v pubertě jejich touha po patřičné odlišnosti, kde později dochází paradoxně k zařazení jedince do nějaké skupiny a tím do určité uniformity. Vzhledem k tomu, že v toto věkové období má potřebu někam patřit a v něco věřit může tato potřeba sounáležitosti a „víry“ být často nahrazována neadekvátními sociálními vazbami. Kombinací výše uvedených důvodů a dostupností zavádějících či přímo prodrogově naladěných informací dochází pak velmi lehce u dětí a mládeže k chybnému vnímání škodlivosti drog. V České republice je zřejmá velmi vysoká promarihuanová kampaň, která dnes vrcholí tím, že podle aktuálních výzkumů má vlastní zkušenost s marihuanovou drogou více jak 60% dětí a mládeže. Samozřejmě se objevují i další tzv. „spouštěče“ jako je zvědavost, nuda či neefektivní trávení volného času, zřejmá potřeba interakce s kolektivem vrstevníků či jednotlivci a v neposlední řadě i neschopnost řešení problému. Neméně podstatným se ukazuje i potřeba zvyšování výkonnosti a koncentrace či užívání drog v souvislosti s poruchami chování. Je nezbytné v této souvislosti poznamenat i to, že v mnoha případech i nesprávně prováděná preventivní činnost může tyto faktory spíše posilovat místo toho, aby je eliminovala. V této souvislosti jako příklad uvádím, že je dle mého názoru velmi riskantní seznamovat děti ve věku od 13 do 15 let s vlastními účinky drog. V tomto věku je velmi silným „spouštěčem“ zvědavost, frajeřina a touha po neobvyklých zážitcích.

Další kategorií je vliv vrstevníků na jednotlivce. Samozřejmě čím mladší jedinec, tím je snáze ovlivnitelný svým okolím, a to i před obdobím budování sociálního statutu. Do této kategorie především patří prodrogové postoje etablované vrstevníky včetně vlastního užívání drog. V této souvislosti jedinec stojí mnohdy naprosto osamocen a podléhá vlivu prodrogové sociální interakce. V případě odmítnutí se pak stává jedinec středem posměchu či jiné formy nepřímého nátlaku a stává se tak odlišným pro danou prodrogově naladěnou skupinu vrstevníků. Tento tlak je pro jedince často neúnosný, a tak velmi často tomuto tlaku podlehnou. V této souvislosti je potřebné se zmínit o tom, že vrstevníci předkládají především

prodrogové informace, tudíž absence protidrogových informací je v tuto chvíli podstatně závažnější, než v kterékoliv jiné době.

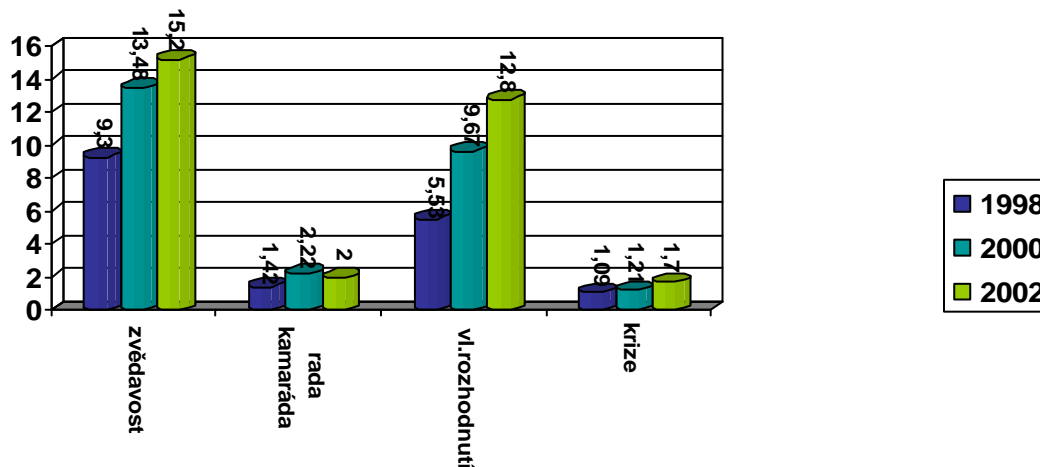
Hlavním, a dle mého názoru určujícím činitelem, pro celkovou efektivitu primárně preventivního působení je rodina. Bohužel rodina v návaznosti na svůj hodnotový systém velmi často selhává při preventivním dění. Toto může být způsobeno mimo jiné i tím, že rodiče nemají dostatek poznatků a vlastních zkušeností se světem drog, protože před rokem 1990 nebylo tak rozšířené užívání drog, jako je tomu v současnosti. Rodiče samozřejmě vědí o tom, že drogy v této společnosti jsou a snaží se provádět primární prevenci, avšak jejich informovanost o této problematice je na tak velmi nízké úrovni, že je samotnými dětmi a mládeží hodnocena jako naprosto nedostatečná. Dle mého názoru s nízkou účinností rodičovské prevence souvisí i fakt, že v období puberty je názor rodičů dětmi nepřilíš akceptován. Dalším významným faktorem v návaznosti na společenské a sociálně ekonomické změny je i změna hodnotového systému, která má často za následek nedostatek vzájemné vazby mezi rodiči a dítětem, vysoká rozvodovost a v neposlední řadě i nízká funkčnost rodin. Už se však objevují experimentátoři a uživatelé, kteří vypovídají o prodrogových postojích v rodině, a to buď ze strany sourozenců či samotných rodičů, a v neposlední řadě i historie užívání drog v rodině.

V souvislosti s výše uvedenými faktory nelze opomenout vliv společnosti na jedince. Zde je velmi výrazným činitelem dostupnost tolerovaných a netolerovaných drog ve společnosti. S tímto souvisí i prudký nárůst kouření tabákových výrobků u současných školáků v prostředí základních škol. Dále je velmi patrná společenská lhostejnost k užívání těchto látek a mnohdy výrazné omezení kompetencí orgánů či organizací, majících možnost včasné a přiměřené zasáhnout. Dále je potřeba vzít v úvahu vliv médií a mediální působení (protabákové a proalkoholové kampaně a prováděná reklama, promarihuanová kampaň aj.), které často provádějí prodrogovou orientaci dětí a mládeže. Není výjimkou vydávání časopisů a periodik, které se velmi často pohybují na hraně či těsně za hranou zákona (např. Vaříme s konopím, Kouzelné houby v Čechách, Jak správně brát drogy...), stejně jako působení internetu a některých www stránek, které předkládají velmi silně prodrogově zaměřené informace, včetně návodů i s možností objednání zboží (např. u marihuanových produktů), které je zasláno formou dobírky na adresu objednatele. V tomto kontextu dochází k „drogovým“ ambivalentním postojům, kdy vrstevníci propagují užití drogy oproti negativním postojům ve vztahu k užívání drog ze strany rodičů, pedagogů aj. autorit. V poslední době je v populaci Rómů patrný výskyt a užívání drog, kde je dle mého názoru možné demonstrovat vliv nedostatku finančních prostředků a vliv společenské dezorganizace

a dezorientace v souvislosti se společenským stresem, vysokou mírou nezaměstnaností a dalšími negativními vlivy. Stejně jako u Rómů je tomu v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti.

V návaznosti na vybrané výše uvedené rizikové faktory, uvádím v grafu č.1. nejčastější důvody k braní drog, které experimentátoři uvádějí. Tyto „spouštěče“ jsou sledovány v průběhu šesti let a to od v letech 1998, 2000 a 2002. Z níže uvedeného grafu č. 1. vyplývá, že motivační faktory k experimentování s drogou, jako je zvědavost a užití drogy z vlastního rozhodnutí, jsou od roku 1998 do roku 2002 stále posilovány. Braní drogy z důvodu rady kamaráda či řešení vlastní krize jsou sice významné, ale hlavními spouštěči zůstávají zvědavost a vlastní rozhodnutí. Dále bylo zkoumáno i prostředí, v kterém dochází ke kontaktu s drogou a jednoznačně vyplynulo, že s drogou ve školním prostředí se setkala necelá dvě procenta žáků a studentů. Zbývající část, tj. 98% dětí a mládeže, se s drogou setkala v mimoškolních aktivitách. Za tento stav jsou plně odpovědní rodiče a jiné faktory (například právě vrstevníci, či lhostejnost veřejnosti), protože škola je zde jednoznačně nejbezpečnějším prostředím.

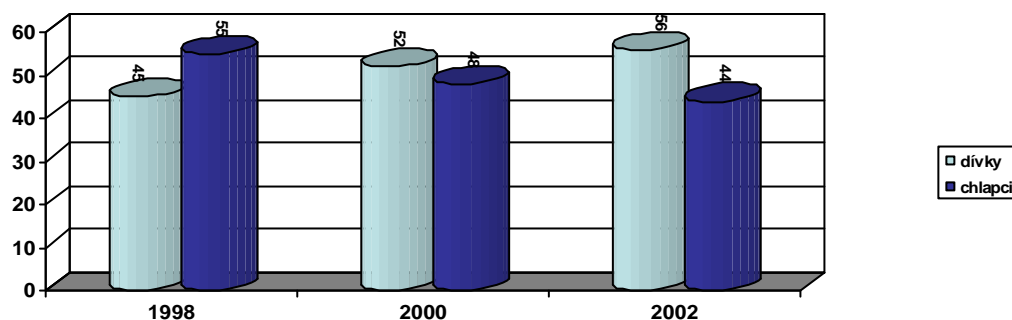
Graf č.1 : Nejčastější „spouštěče“ drogového experimentu/užití

Velmi zajímavým údajem je vývoj užívání drog dle zastoupení pohlaví ve skupině experimentátorů do 15 let, jak vyplývá z grafu č. 2. Zde jednoznačně převyšuje drogový experiment a případné užívání drog u dívčí populace, a to od roku 2000.

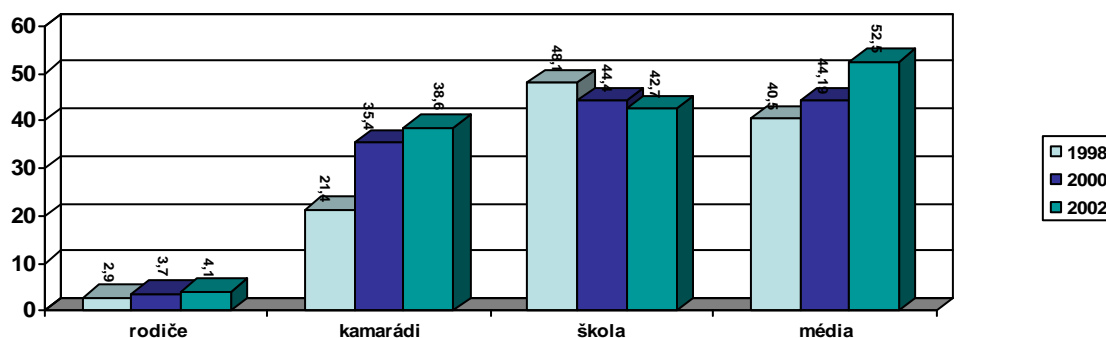
Podle pedagogických pracovníků a osob pracujících s dětmi a mládeží tento stav odráží skutečný vývoj. Především pak je více patrný v prostředí základních škol, kde tento jev vysvětlují jako vliv starších vrstevníků (9. třídy ZŠ) na mladší dívky (ze 7. a 8. tříd ZŠ), kde dívčí populace často prostřednictvím omamných a psychotropních látek dohání věkový handicap a touhu po pozornosti druhého pohlaví, a tak užívají drogy častěji než chlapci.

Graf č. 2 : Vývoj zastoupení uživatelů /experimentátorů s drogou dle období a pohlaví.

Velmi podceňovaným vlivem na celkové primární preventivní dění je zdroj informací o drogách, který je zobrazen v grafu č.3. Zde jsou hodnoceny některé zásadní zdroje informací. Klíčové a rozhodující postavení mají v preventivní činnosti rodiče a působení rodiny, které je bohužel aktuálně z výše uvedených důvodů, nejslabším zdrojem informací. Přitom je zřejmé, že od rodičů přicházejí vesměs protidrogové informace. Je nezbytné však konstatovat, že současní rodiče, ač se snaží preventivně působit, se s problematikou drog ve svém životě setkali minimálně a velmi nízký výsledek nevypovídá o skutečně prováděné prevenci, ale spíše o účincích jejich prevence či erudovanosti rodičů. Děti a mládež často poukazují na jev, že rodiče se snaží s nimi hovořit o drogách, avšak jejich znalosti jsou velmi slabé či zkreslené, a tak je děti a mládež neuvádějí jako významné. Spíše se jedná ze strany rodičů o zastrašování, vyhrožování či apel na svědomí, což je nevyhovující způsob prevence. Velmi významným protidrogovým faktorem je předkládání informací ve škole a školním prostředí, přičemž ale i tento vliv se postupně snižuje. Dále si dovoluji poznamenat, že některé informace mohou podněcovat „spouštěče“ jako je zvědavost nebo v neposlední řadě touha po neobvyklých zážitcích (v 8. a 9. třídách nevhodně předložené informace o účincích drog). Toto školám a školským zařízením předkládají některé metodické materiály, který tento způsob prevence pro tuto cílovou populaci doporučují.

Graf č. 3

Dalším zdrojem jsou média. Bohužel v médiích se setkáváme spíše s vyhledáváním či podporou prodrogově laděných informací. Toto zřejmě vyplývá i z poptávky na trhu. Odborná literatura, periodika, časopisy, novinové články, webové stránky a v neposlední řadě odkazy na internetu jsou pod vlivem komerčního působení a je zřejmé, že protidrogová literatura a ostatní mediální působení se neseťká s takovým zájmem a poptávkou, jako je tomu u mediálního prodrogově zaměřeného působení. Posledním zdrojem informací jsou kamarádi a vliv vrstevníků na jednotlivce. Tyto informace hodnotím bohužel jako prodrogové, protože je vysoký společenský nezáměr a děti a mládež považují užívání drog za každého svobodné rozhodnutí a jednání. Proto není zastoupení protidrogových informací ze strany kamarádů tak zřejmé jako těch, kteří prostřednictvím drogy nacházejí svou „identitu“ a možný sociální status. Tím se dále prohlubují prodrogové postoje mezi vrstevníky a je vyvoláván dojem, že ti kteří nemají s drogou zkušenosti jsou nějak odlišní až zvláštní. Děti a mládež dnes ve větší míře považují užití drogy za normální a vyhovující.

Závěr:

V rámci účinného preventivního dění je potřeba posilovat protidrogové faktory a posilovat tak účinné zdroje o nebezpečí drog, a to vhodnou formou s přihlédnutím ke věkovým specifikům cílové populace. Odstraňovat zdroje informací o drogách, které negativně ovlivňují děti a mládež ve smyslu prodrogové informovanosti a zároveň minimalizovat již známé důvody k experimentu a užívání drog. Dále je nezbytné co největší zapojení rodičovské populace v rámci působení na své děti, protože činnost rodiny v této oblasti není účinná. Je velmi důležité aplikovat primární prevenci před vlastním experimentem, to znamená před 13. rokem věku. Nevhodné je provádění prevence v osmých a devátých třídách tím způsobem, že jsou žáci seznamováni s účinky drog, čímž se posiluje „spouštěč“ zvědavosti, který je nejsilnější stimulačním faktorem k experimentu s drogou. Často je tato prevence součástí učebních osnov v osmé třídě v rodinné výchově a bohužel může být prováděna nedostatečně odborně připraveným pedagogem. V tomto věkovém období je velmi nebezpečné provádět takovou prevenci. Vhodné je seznámit žáky s účinky drog již na prvním stupni ZŠ, kde musí být dostatečná převaha negativ, vyplývajících z užívání drog. Uvážím-li, že škola je jediným zdrojem protidrogových informací, je i tato složka velmi narušena.

Z výše uvedených rizikových faktorů a výsledků výzkumu primární prevence si dovoluji navrhnout rozšíření prevence o rozvoj vztahu mezi zdravím, sociálním zařazením,

ekonomickou situací a drogami. Dále o složku rozvoje a podpory interpersonální komunikace, včetně složky zvyšování sebehodnocení a asertivity.

Neméně podstatné pro zkvalitnění primární prevence je učení dětí a mládeže se správně rozhodnout a řešit problémy bez omamných a psychotropních látek. Tím je míněna složka zvládnání úzkosti a stresu adekvátním a efektivním způsobem. Velmi důležité je naučit děti a mládež čelit prodrogovým kampaním a posilovat tak protidrogové zdroje informací. Jedině tak lze minimalizovat a správně identifikovat prodrogové informace, které mají dle mého názoru klíčový vliv na vlastní experiment a návazností na další rizikové faktory zabránit pozdějšímu užívání drogy. Velmi častou chybou v uplatňování protidrogové politiky a aplikované primární prevence je, že se často na drogy nenahlíží jako na multidisciplinární problém, se kterým je nezbytné takto také pracovat.

Summary:

Applied primary prevention of drug addictions is based on bio-psychosocial-existential procedures of influences on individuals. In the framework of effectiveness of prevention were examined sources of informations about drugs. These sources is possible to part on for drugs and against drugs. During the process of exploration it has find out like a key resource of information about danger of drugs from parents. From this reason is important to have an effective prevention for adult/parent population of purpose of the change of values, of purpose of consciousness the problem of drug addictions and start effective primary prevention in the family like the most effective form of prevention.

Kontakt:

Mgr. Pavel Vácha

Zdravotně sociální fakulta JU

Katedra sociální práce a sociální politiky

Jírovцова 24

370 04 České Budějovice

Seznam použitých zdrojů:

1. K.Kalina et.al.,Drogy a drogové závislosti 1.Mezioborový přístup.Úřad vlády ČR a Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti,2003.318s.
ISBN 80-86734-05-6
2. K.Kalina et.al.,Drogy a drogové závislosti 2.Mezioborový přístup.Úřad vlády ČR a Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti,2003.342s.
ISBN 80-86734-05-6
3. Vágnerová M., Psychopatologie pro pomáhající profese:varianbilita a patologie lidské psychiky, 3.vyd.Praha, Portál 2002. 444s. ISBN 80-7178-678-0
4. ROTGERS, Frederick et.al. Léčba drogových závislostí. Přel. M.Hajný,. M.Slátačová. 1.vyd.Praha:grada Publisching spol. s r.o.,1999. 264 s. Přel.z:Treating Substance Abuse. ASBN 80-7169-836-9
5. CASRI, vědecké a servisní pracoviště AČR a tělovýchovy a sportu, Monitoring drogové scény a sociálního klimatu.1998,2000,2002